

Nacistické dědické právo

Jaromír Tauchen*

1. Úvodem

Následující pojednání si neklade za svůj cíl podat čtenáři komplexní pohled na dědické právo v Německu v období Třetí říše (1933–1945), což by ani vzhledem k omezenému rozsahu nebylo možné. Těžiště tak spočívá v analýze opatření, které nacisté zavedli do dědického práva po 30. lednu 1933. Hlavní pozornost je tak věnována především právní úpravě tzv. dědičných statků, tedy největšímu zásahu národních socialistů do německého dědického práva. Pro nastínění východisek příslušné právní úpravy je rovněž v této souvislosti stručně uvedeno ideologické pojetí německého selství. Další zásahy provedené do dědického práva již nebyly kardinálního charakteru, jednalo se především o zavedení určitých dědickoprávních omezení z důvodu chování odporujícího národní pospolitosti či o dílčí změny ve formě uzavírání testamentu.

2. Právní úprava dědičných statků

2.1 Ideologické pojetí německého selství jako východisko pro právní úpravu dědění

Podíváme-li se na některé základní práce nacistických ideologů, filosofů a právních teoretiků, tak zjistíme, že jejich společným jmenovatelem v oblasti pohledu na německé selství je snaha najít inspiraci ve starém germánském právu a jeho principech, jakož i kritika období liberalismu, které vidělo v sedlákovi

pouhého živnostníka a přehlíželo jeho význam jako živatele národa a hlavního populačního činitele.¹ Úloha selství v národním socialismu byla nastíněna v agrárním programu nacistické strany z 6. března 1930, který prohlásil sedláka za „hlavní oporu německého národního státu“.²

V ideologickém pojetí nebyl zemědělec považován za neomezeného držitele půdy, protože ta byla pro národní socialisty nedocenitelným prvkem existence německého národa. Nemohl ji proto neomezeně užívat; národní společenství ho pouze pověřilo správou tohoto „drahocenného národního statku“ tak, jak to vyžadovaly zájmy celku. I v této oblasti se tak projevila jedna ze základních nacistických ideologických zásad přednosti prospěchu společenství před vlastním zájmem (*Gemeinnutz vor Eigennutz*).³ Statek a k němu náležející zemědělská půda se považovaly za druh rodinného nedílu, který byl svěřen rodu jako nezczizitelné rodové vlastnictví. Jedná se tedy o vlastnictví kolektivní, kde je do-

¹ MANDL, V. *Právní soustava Německé říše*. Praha: V. Linhart, 1939, s. 50; NUNWEILER, A. *Das Bild der deutschen Rechtsvergangenheit und seine Aktualisierung im „Dritten Reich“*. Baden-Baden: Nomos Verlag, 1996, s. 313 a násl.; FISCHBACH, W. *Der Gemeinschaftsgedanke in der neuen privatrechtlichen Deutschen Rechtsentwicklung*. Philippsburg in Baden: J. Kruse & Söhne, 1936, s. 16 a násl.

² MERKEL, H., *Wöhrmann, O. Deutsches Bauernrecht*. 6. vydání. Leipzig: Verlag W. Kohlhammer, 1944, s. 5.

³ SIEBERG, H. „*Gemeinnutz geht vor Eigennutz*“ im *Bürgerlichen Gesetzbuch*. Köln: Buchdruckerei Orthen, 1936, s. 61; k tomuto principu z novější české odborné literatury srov. TAUCHEN, J. *Základní ideologická východiska nacistického „soukromého“ práva jako vzoru pro právo protektorátní*. In: *Dny práva – 2010 – Days of Law*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 1720–1742.

* JUDr. Jaromír Tauchen, Ph.D., LL.M.Eur.Integration (Dresden), Katedra dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno.

časný hospodář pouhým správcem, či „věrnou rukou rodu“.⁴

Držitelé půdy byli považováni za nositele povinností vyššího řádu, měli být zdrojem a zárukou rasové čistoty a nositeli národního řádu.⁵ Sedlák neměl jen právo hospodařit, nýbrž i povinnost hospodařit, neboť cílem jeho hospodářství nebyl soukromý zisk, ale výživa národa.⁶ Hitler ve svém díle *Mein Kampf* požadoval udržení zdravého rolnictva za základ celého národa, neboť „pevný kmen malých a středních rolníků byl ve všech dobách nejlepší ochranou proti sociálním chorobám“.⁷ Jednou ze základních ideologických premis národního socialismu bylo sepejetí krve s půdou; jednalo se o známou ideologii „*Blut und Boden*“,⁸ která se považovala za předpoklad národní existence, neboť držitelé půdy se mohli stát jen německými soukmenovci. Hlavním tvůrcem a propagátorem pojmu „*Blut und Boden*“ se stal říšský ministr výživy a zemědělství Richard Walther Darré.⁹ Zdravý stát tak mohl podle něj fungovat jen na hlubokých kořenech (rasově čistého) národa („krev“), zapuštěných do rodné hroudy („půda“), přičemž vlastním nositelem tohoto ideálního společenství bylo rolnictvo (*Bauerntum*).¹⁰ „Společenství krve“ tak zavazovalo ke „společenství půdy“. Všichni soukmenovci měli pociťovat německou půdu jako jednu ze součástí lásky k vlasti jako vlastní jmění.¹¹ Vedle dělníků a vojáků tak

vydával národní socialismus rolnictvo za třetí pilíř národa.

2.2 Zákon o dědičných statcích

Německý občanský zákoník (BGB), který v Německu zavedl jednotné soukromé právo, neobsahoval žádná zvláštní ustanovení týkající se dědičného práva zemědělského majetku. Jeho vlastník si s ním mohl zásadně nakládat dle své vůle, mohl ho tedy libovolně zcizit, zatížit, rozdělit jakož i odkázat tomu, koho uzná na základě své vůle za vhodného; zůstavitel mohl odkázat svůj zemědělský majetek také více dědicům.¹² V některých německých zemích sice zemské právo obsahovalo ustanovení bránící tříštění zemědělských statků, avšak tyto normy většinou obyčejového charakteru nedostačovaly plánům národních socialistů vytvořit jednotnou právní úpravu této oblasti. Již v průběhu roku 1933¹³ byly vydány dva základní zákony, které tvořily základ tzv. selského práva: zákon o říšském vyživovacím stavu¹⁴ a zákon o dědičných statcích.¹⁵ Druhý jmenovaný přinesl zásadní omezení do převodu a přechodu práv k určité zemědělské půdě, a tím i návrat k původním germánským právním principům, jak k tomu uvádí Johann v. Leers:

„Na poli zemského práva přinesl říšský zákon o dědičných statcích z 29. září 1933 naplnění bojů sedláků trvajících celé jedno století, jakož i návrat k zemskému právu našich předků a k právu odálů, které je zcela přizpůsobeno našim moderním poměrům“.¹⁶

Oficiálním cílem tohoto zákonodárství bylo znovuvybudování a udržení selského stavu jakožto živitele národa, nositele národního zdraví a pramene čisté krve, stejně jako zachování držby zemědělských usedlostí v rodech (*Sippe*), které jsou povolány k hospodaření.

⁴ KNAPP, V. *Problém nacistické právní filosofie*. Praha: V. Linhart, 1947, s. 203; ABSALON, G. *Die geschichtliche Entwicklung des Eigentumsbegriffes und seine Gestaltung durch die nationalsozialistische Gesetzgebung*. Düsseldorf: Dissertationsverlag G. H. Nolte, 1936.

⁵ HORA, K. *Idea německého selství*. In: *Brázda*, roč. III (XXI), 1943, č. 43, s. 505.

⁶ KNAPP, V. *Problém nacistické právní filosofie*. Praha: V. Linhart, 1947, s. 203.

⁷ HITLER, A. *Mein Kampf* (překlad Slavomír Michalčík). Praha: Otakar II., 2000, s. 102.

⁸ K ideologii „*Blut und Boden*“ srovnej např. EVANS, R. J. *Das Dritte Reich. Diktatur. Band 2/II*. München: Deutsche Verlags-Anstalt, 2006, s. 503. a násl.; BAUER, T. *Nationalsozialistische Agrarpolitik und bäuerliches Verhalten im Zweiten Weltkrieg*. Frankfurt am Main, Berlin: Peter Lang, 1996, s. 29 a násl.

⁹ Z jeho prací je možno upozornit především na DARRÉ, R. W. *Blut und Boden*. Berlin: Industrieverlag Spaeth & Linde, 1936; DARRÉ, R. W. *Ziel und Weg der nationalsozialistischen Agrarpolitik*. München: Eher Verlag, 1934; DARRÉ, R. W. *Neuadel aus Blut und Boden*. München: J. F. Lehmanns Verlag, 1930; DARRÉ, R. W. *Um Blut und Boden: Reden u. Aufsätze*, 1940; jeho politický a odborný profil popisuje např. BEDÜRFTIG, F. *Třetí říše a druhá světová válka. Lexikon německého nacionálního socialismu 1933–1945* (Přeložil Petr Dvořáček). Praha: Prostor, 2004, s. 78.

¹⁰ BEDÜRFTIG, F. *Třetí říše a druhá světová válka. Lexikon německého nacionálního socialismu 1933–1945* (Přeložil Petr Dvořáček). Praha: Prostor, 2004, s. 226.

¹¹ STOLL, H. *Das bürgerliche Recht in der Zeiten Wende*. Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag, 1933, s. 27.

¹² DÖLLE, H. *Lehrbuch des Reichserbhofrechts*. 2. vydání. München, Berlin: C. H. Beck, 1939; s. 3.

¹³ Úplně prvním právním předpisem po 30. lednu 1933, který obsahoval některé zásady pozdějšího říšského zákona o dědičných statcích, byl pruský zákon z 15. května 1933 o selském právu dědičných statků (*Gesetz über das bäuerliche Erbhofrecht*).

¹⁴ Zákon o říšském vyživovacím stavu z 13. září 1933 (RGBl. I., S. 626), k říšskému vyživovacímu stavu (říšskému stavu výživy) podrobně srov. LUIB, O. *Der Reichsnährstand als Selbstverwaltungskörper des öffentlichen Rechts und seine rechtspolitische Bedeutung für die Zukunft*. Tübingen: Dissertationsdruckerei Karl Böhlze, 1939.

¹⁵ Říšský zákon o dědičných statcích z 29. září 1933 (RGBl. I., S. 685); český překlad tohoto zákona není jednotný a česká dobová literatura pro německý výraz „*Reichserbhofgesetz*“ používá ještě názvy: „říšský zákon o dědičných selských dvorech“; „říšský zákon o dědičných dvorcích“ či „říšský zákon o dědičných usedlostech“.

¹⁶ LEERS, J. *Arteigenes Recht im Unterricht*. Dortmund: Deutscher Volksverlag, 1937 s. 174.

Půda se neměla tříštit, nýbrž jako nedíl přecházet v témže rodě z pokolení na pokolení.¹⁷ Cíle zákona o dědičných statcích byly formulovány v úvodní preambuli, která sloužila rovněž jako interpretační vodítko, neboť vyskytly-li se pochybnosti při aplikaci tohoto zákona, měl soudce rozhodnout v souladu s jeho účelem a smyslem uvedeným v úvodu. Preambule zákona o dědičných statcích měla následující znění:

„Říšská vláda chce při zachování německých dědičných zvyklostí udržet staré německé zvyklosti a udržet selství jako pramen krve německého národa. Selské statky mají být chráněny od předlužení a tříštění dědictví, aby zůstaly trvale jako dědictví rodu v rukou svobodných sedláků. Je nutno docílit zdravého rozdělení zemědělských usedlostí podle velikosti, neboť velký počet životaschopných malých a středních selských statků stejnoměrně rozdělených po celé zemi představuje nejlepší záruku pro udržení národa a státu.“¹⁸

Zákon o dědičných statcích¹⁹ tak stanovil vlastní pravidla dědičné posloupnosti odlišující se od úpravy v německém občanském zákoníku (BGB) a měl před ním rovněž přednost. K provedení tohoto zákona byla v průběhu třicátých let vydávána prováděcí nařízení, která doplňovala zákonná opatření, a upravovala procesní úpravu.²⁰

Nejprve je nutné charakterizovat, kdy se stala zemědělská usedlost dědičným statkem, a tudíž se na ni vztahovala zvláštní dědičkoprávní omezení. Dědičný statek (*Erbhof*) byla vlastní usedlost, která dostáčovala k tomu, aby se z ní selská rodina dostatečně užívala.

¹⁷ KNAPP, V. *Problém nacistické právní filosofie*. Praha: V. Linhart, 1947, s. 203.

¹⁸ K významu této preambule srov. WACHTENDORF, H. *Die Bedeutung der Präambel in den neuen Reichsgesetzen*. Hamburg, 1936, s. 33.

¹⁹ K právu dědičných statků byly v období Třetí říše vydány desítky odborných knih, publikací či statí v odborných časopisech. Rovněž se stalo samostatným předmětem přednášeným na právnických fakultách. V této souvislosti je možné upozornit např. na: DÖLLE, H. *Lehrbuch des Reichserbhofrechts*. 2. vydání. München, Berlin: C. H. Beck, 1939; RICHTER, L. *Deutsches Bauernrecht. Ein Grundriss*. Berlin: Junker und Dünhaupt Verlag, 1942; MERKEL, H., WÖHRMANN, O. *Deutsches Bauernrecht*. 6. vydání. Leipzig: Verlag W. Kohlhammer, 1944; HOPP, K. *Der Erbhof im Lichte richterlicher Rechtschöpfung*. In: FREISLER, R., HEDEMANN, J. (eds.) *Kampf für ein deutsches Volksrecht. Richard Deinhardt zum 75. Geburtstag*. Berlin: R. v. Decker's Verlag, 1940, s. 53 a násl.

²⁰ První prováděcí nařízení k zákonu o dědičných statcích z 19. října 1933 (RGBl. I., S. 749); druhé prováděcí nařízení k zákonu o dědičných statcích z 19. prosince 1933 (RGBl. I., S. 1096); třetí prováděcí nařízení k zákonu o dědičných statcích z 27. dubna 1934 (RGBl. I., S. 349); nařízení o dědičných statcích z 21. prosince 1936 (RGBl. I., S. 1069); nařízení o řízení o dědičných statcích z 21. prosince 1936 (RGBl. I., S. 1082).

Dědičný statek tak musel zajistit rodině sedláka dostatečnou obživu. Jeho horní výměra byla omezena na 125 hektarů. Ta mohla být překročena ve výjimečných případech, přičemž výjimky mohl povolit říšský ministr výživy a zemědělství na žádost vlastníka po projednání s krajským a zemským selským vůdcem (*Kreisbauernführer, Landesbauernführer*).²¹ Rozloha dědičného statku mohla být větší v případech, že: k tomu bylo příznivé podnebí či půda; statek se nacházel prokazatelně ve vlastnictví rodu více než 150 let nebo měl být uctěn Němec, který se obzvláště zasloužil o blaho německého národa. Dědičný statek byl prohlášen zásadně za nezciuzitelný a nezatžitelný a byl chráněn rovněž proti vedení exekuce.²²

Dědičný statek se musel nacházet ve výlučném vlastnictví jediné „k selství způsobilé osoby“ (*bauernfähige Person*);²³ nemohl tak být ve vlastnictví více osob či právnické osoby.²⁴ Od roku 1936 byla ještě stanovena podmínka pro nově vzniklé dědičné statky, aby zadlužení majitele statku nepřesáhlo 70 % jeho hodnoty. K dědičnému statku náležely nejen pozemky a budovy na nich, nýbrž i movité věci či práva vztahující se k těmto pozemkům. Dědičné statky se zapisovaly do zvláštní evidence, tzv. seznamu dědičných statků (*Erbhöferolle*), avšak zápis do něj měl pouze deklaratorní charakter. Majitel dědičného statku se dle zákonných ustanovení označoval jako sedlák (*Bauer*) a vlastník ostatní zemědělské půdy jako zemědělec (*Landwirt*). Říšský ministr výživy a zemědělství W. R. Darré definoval tyto dva pojmy následujícím způsobem:

„Sedlákem je, kdo v dědičném zakořenění svého rodu v půdě obdělává zemi a svou činnost považuje za povinnost vůči svému rodu a národu, naproti tomu zemědělec obdělává zemi bez onoho dědičného zakořenění svého rodu v půdě a v této činnosti spatřuje čistě hospodářský úkol vydělávání peněz. ... z důvodu posílení a očištění rasy je nutno vytvořit

²¹ Selský vůdce měl v záležitostech dědičných statků dalekosáhlé pravomoci, k tomu srov. ENGLER, J. *Die Stellung der Bauernführer im Verfahren vor den Anerbenbehörden*. Dresden: Verlag M. Dittert, 1938.

²² Fakt, že proti dědičným statkům nebylo možno provést exekuci, vedl k tomu, že se celá řada sedláků dostala do existenčních problémů, neboť jim žádná banka nechtěla poskytnout úvěr, protože neměli čím ručit. K tomu blíže: EVANS, R. J. *Das Dritte Reich. Diktatur. Band 2/II*. München: Deutsche Verlags-Anstalt, 2006, s. 516.

²³ K podmínkám selské způsobilosti podrobně DÖLLE, H. *Lehrbuch des Reichserbhofrechts*. 2. vydání. München, Berlin: C. H. Beck, 1939, s. 71 a násl.

²⁴ Výjimku tvořily tzv. manželské dědičné statky (*Ehegattererbhöfe*), které se nacházely ve spoluvlastnictví manželů; jednalo se však pouze o přechodný institut. K tomu blíže: SIEVERT, H. H. *Der Ehegattererbhof*. Hamburg, 1940, s. 9 a násl.; BRÄMER, S. *Der Ehegattererbhof*. Göttingen, 1938.

*nové selství tělesně i duševně zdravé, které by bylo jádrem národa – „novou šlechtu z krve a půdy“.*²⁵

Označení „sedlák“ se tedy stalo čestným titulem²⁶ a selství bylo považováno za „pramen krve“, což zdůrazňovalo jeho biologický význam.²⁷

Sedlák musel mimo vlastnictví statku a pozemků potřebné výměry splňovat dalších pět předpokladů, kterými byly:

- a) německá státní příslušnost;
- b) německá nebo druhově příbuzná krev – německou nebo druhově příbuznou krev neměl ten, jehož předci jak z matčiny, tak i otcovy strany byli židovské nebo „barevné“ krve, přičemž rozhodným dnem se stal 1. leden 1800; toto datum bylo stanoveno z důvodu, že před rokem 1800 nebylo Židům v Německu dovoleno nabývat nemovitý zemědělský majetek, a proto nedocházelo ke smíšeným sňatkům;
- c) svéprávnost;
- d) čestnost – svou čest ztrácel sedlák tím, že se choval tak, že nebyl hoden být sedlákem, byl odsouzen pro těžké delikty či nedbal příkazů souvisejících s úpravou osevních ploch,²⁸
- e) způsobilost řádně obhospodařovat statek; selskou způsobilost mohl mít i nasciturus.

Jakmile ztratil sedlák selskou způsobilost, tedy nesplňoval některý z pěti výše uvedených předpokladů, nesměl se nadále nazývat sedlákem.²⁹ V pochybnostech o splnění požadavků selské způsobilosti rozhodoval čekatelský soud (*Anerbengericht*) na návrh krajského selského vůdce. Zákon o dědičných statcích obsahoval rovněž opatření pro případ, že vlastník dědičného statku ztratil selskou způsobilost nebo špatně hospodařil. Mezi tato opatření náleželo např. ustanovení důvěrníka, který prováděl hospodářský dozor.

Jak již bylo výše uvedeno, základem zákona o dědičných statcích bylo zásadní omezení vůle sedláka týkající se přechodu dědičného statku na dědice. Na základě zákonné posloupnosti tvořil dědičný statek (včetně příslušenství) po sedlákově smrti zvláštní část pozůstalosti, jejíž přechod na dědice byl zákonem přesně

²⁵ Citováno dle: MILER, J. *Nové selské německé právo*. Praha: L. Mazáč, 1939, s. 71.

²⁶ SCHWESINGER, A. *Die Entwicklung der deutschen Gerichtsorganisation seit 1879*. Würzburg: Druckerei und Verlag wissenschaftlicher Werke Konrad Tritsch, 1938, s. 53.

²⁷ MAI, U. „Rasse und Raum“. *Agrarpolitik, Sozial- und Raumplanung im NS-Staat*. Paderborn, München: Ferdinand Schöningh, 2002, s. 50.

²⁸ MILER, J. *Nové selské německé právo*. Praha: L. Mazáč, 1939, s. 73.

²⁹ K selské způsobilosti podrobně: SCHLEUSENER, J. *Eigentumspolitik im NS-Staat. Der staatliche Umgang mit Handlungs- und Verfügungsrechten über privates Eigentum 1933–1939*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2009, s. 171 a násl.

upraven. Dědičný statek tak přecházel jako celek na základě zákona na čekatele (*Anerbe*);³⁰ pořízení testamentu, uzavření dědičné smlouvy či darování pro případ smrti bylo vyloučeno a zůstavitel tak měl jen velmi omezený prostor pro uplatnění vlastní vůle. Pokud sedlák zanechal ještě další jmění, to přecházelo na dědice podle ustanovení německého občanského zákoníku. Nárok na povinný díl směřující vůči dědičnému statku neexistoval. Zákon o dědičných statcích rozeznával šest následujících čekatelských tříd:

- I. synové zůstavitele; v případě jejich smrti nastoupili jejich synové či vnuci;
- II. otec zůstavitele;
- III. bratři zůstavitele; v případě jejich smrti nastoupili jejich synové či vnuci;
- IV. dcery zůstavitele; v případě jejich smrti nastoupili jejich synové či vnuci;
- V. sestry zůstavitele; v případě jejich smrti nastoupili jejich synové či vnuci;
- VI. ženští potomci zůstavitele a jejich potomci, pokud již nedělili ve IV. třídě; jednalo se o vnučky, pravnučky a pravnučky zůstavitele.

Předpokladem pro to, aby se čekatel mohl stát dědicem dědičného statku, byla selská způsobilost. Pokud tuto způsobilost neměl, tak nastupoval další čekatel. V případě existence více čekatelů se selskou způsobilostí se rozhodovalo dle zvykového práva platného v konkrétní zemi; uplatnilo se buď právo nejstaršího či nejmladšího. Pokud zemské právo žádnou takovou zvyklost neobsahovalo, uplatnilo se právo nejmladšího. V souladu s germánskými představami o pojetí vlastnického práva se dědicem mohl stát pouze pokrevný příbuzný, neboť statek měl zůstat ve vlastnictví rodu (*Sippe*). Jak je z výše uvedených dědičných tříd patrné, dědicem dědičného dvora se nestával manžel. Jeden čekatel mohl získat pouze jeden dědičný statek; stát tak usiloval o to, aby bylo co nejvíce rodin připoutáno k půdě.

Do dědičné posloupnosti mohl zůstavitel zasáhnout jen velmi omezeným způsobem. V rámci I. čekatelské třídy mohl zůstavitel ustanovit testamentem nebo dědičnou smlouvou čekatele jen:

- a) pokud v příslušné zemi neexistovalo čekatelské (dědičné) právo nebo čekatelská zvyklost;
- b) pokud mohl v příslušné zemi sedlák volně pořizovat;
- c) pokud k tomu existoval důležitý důvod a schválil to čekatelský soud.

Neměl-li zůstavitel dědice I. třídy, mohl se souhlasem čekatelského soudu ustanovit dědicem svého nemanželského syna. Existoval-li důležitý důvod, mohl

³⁰ K postavení čekatele podrobně HAASE, W. *Die Anwartschaft des Anerben im deutschen Bodenrecht und ihre Bedeutung im Reichserbhofgesetz*. Leipzig: A. Deichertsche Verlagsbuchhandlung, 1939, s. 64 a násl.

upřednostnit se souhlasem čekatelského soudu svou dceru (nebo její syny a vnuky) před dědici I.–III. třídy. Dědičný statek nikdy nemohl připadnout státu jako odúmrtí, protože v případě nedostatku dědiců v I.–VI. třídě mohl zůstavitel sám určit dědice. Pokud zůstavitel v tomto případě dědice nestanovil nebo zvolil osobu bez selské způsobilosti, určil dědice říšský selský vůdce (*Reichsbauernführer*), přičemž upřednostněni měli být příbuzní zůstavitele.

Dle prováděcího nařízení k zákonu o dědičných dvorcích³¹ mohl zůstavitel pro určení dědičné posloupnosti v budoucnu vydat stanovy statku (*Hofsatzung*) a v těchto stanovách, že se statek bude dědit pouze v mužské linii. Stanovy statku musely mít formu notářského nebo soudního zápisu a vyžadovalo se rovněž schválení ministra spravedlnosti a ministra výživy a zemědělství. Zůstavitel mohl rovněž určit, že dědic statku měl ke svému rodinnému jménu připojovat název dvora. V tomto případě nařídil pozůstalostní soud zápis příslušné poznámky v matrice narození a sňatků.

Sedlák mohl svůj dědičný statek na základě postupní smlouvy postoupit jednomu z čekatelů a přitom si sám pro sebe a svou manželku vyhradit výměnek, přičemž s tímto převodem musel vyjádřit souhlas čekatelský soud.

Rozhodování o záležitostech dědičných statků nespadlo do příslušnosti řádné justice, nýbrž pro něj byly zřízeny zvláštní soudy, kde byl mimo soudců z povolání silně zastoupen i laický prvek.³² V první instanci rozhodovaly tzv. čekatelské soudy (*Anerbengerichte*), které byly zřízeny u úředních soudů (*Amtsgerichte*). Skládaly se z jednoho soudce, který soudu předsedal, a dvou sedláků. Ti byli jmenováni na návrh zemského selského vůdce. Pro každou zemi byly zřízeny soudy dědičných statků (*Erbhofgerichte*), které byly přičleněny k vrchním zemským soudům (*Oberlandesgerichte*) a fungovaly jako druhá instance. Soudy dědičných statků rozhodovaly ve složení tří soudců z povolání a dvou sedláků, kteří byli jmenováni na návrh říšského selského vůdce. Jako nejvyšší instance byl zřízen říšský soud dědičných statků (*Reichserbhofgericht*), který sídlil přímo v říšském ministerstvu výživy a zemědělství.³³

Proti rozhodnutí čekatelských soudů bylo přípustné podání opravného prostředku ve formě okamžité stížnosti (*sofortige Beschwerde*) k soudu dědičných statků

ve lhůtě dvou týdnů. Proti rozhodnutí soudu dědičných statků bylo možno podat okamžitou další stížnost (*sofortige weitere Beschwerde*) k říšskému soudu dědičných statků, který o ní mohl sám rozhodnout po zrušení původního rozhodnutí o věci, nebo věc vrátit k rozhodnutí soudu dědičných statků, který byl vázán jeho názorem.

3. Dědičkoprávní omezení z důvodu chování odporujícího pospolitosti

Jedním z prostředků, jak postihnout osoby, které emigrovaly z Třetí říše, jakož i osoby, jejichž chování odporovalo národní pospolitosti, byla omezení dědičného práva zavedená v listopadu 1937.³⁴ Vycházelo se přitom z myšlenky, že osoby jednající proti národnímu společenství, tedy poškozující zájmy Říše v zahraničí, nemají mít nárok na získání majetku od státních příslušníků Německé říše. Základ této právní úpravy představovalo vyloučení osob zbavených německé státní příslušnosti z nabytí majetku pro případ smrti od německého státního příslušníka. Totéž omezení se vztahovalo i na manžela a děti bývalých německých občanů. Aby nedocházelo k obcházení tohoto zákazu a majetek nebyl převáděn ještě za života, bylo zakázáno přijmout dar od bývalých německých státních příslušníků. V případě porušení hrozil trest odnětí svobody až do 2 let nebo uložení peněžitého trestu.

Zůstavitel německé státní příslušnosti a německé nebo druhořadé příbuzné krve mohl svému potomkovi odebrat nárok na jeho povinný díl k dědictví, pokud jeho potomek uzavřel po 16. září 1935 sňatek s Židem nebo židovským míšencem, a v druhém případě mu k tomu zároveň nebyl udělen souhlas ministrem vnitra.³⁵ Toto opatření mělo zabránit obcházení ustanovení norimberských zákonů tím, že by došlo k uzavření manželství německého státního příslušníka a Žida či židovského míšence v zahraničí.³⁶

³⁴ Zákon o dědičných omezeních z důvodů chování odporujícímu pospolitosti ze 7. listopadu 1937 (RBGl. I., 1161).

³⁵ Dle § 3 prvního nařízení k provedení zákona na ochranu německé krve a německé cti ze 13. listopadu 1935 (RGBl. I., S. 1334).

³⁶ K tomu blíže důvodová zpráva k zákonu o dědičných omezeních z důvodů chování odporujícímu pospolitosti, uveřejněná v časopise *Deutsche Justiz*, 1937, s. 1761; DUŠEK, A. *Nové předpisy v pozůstalostním řízení*. In: *České právo, časopis spolku notářů Českomoravských*, roč. XXII, 1940, č. 8, s. 57.

³¹ Nařízení o dědičných statcích z 21. prosince 1936 (RGBl. I., S. 1069).

³² K činnosti těchto soudů podrobně např. SCHLEUSENER, J. *Eigentumspolitik im NS-Staat. Der staatliche Umgang mit Handlungs- und Verfügungsrechten über privates Eigentum 1933–1939*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2009, s. 150 a násl.; LINDEMANN, P., POPPINGA, K. *Celler Gerichtsbarkeiten im Nationalsozialismus und nach 1945. Landeserbhofrecht – Sozialgerichtsbarkeit*. Kiel: Verlag Ludwig, 2011, s. 28 a násl.

³³ RICHTER, L. *Deutsches Bauernrecht. Ein Grundriss*. Berlin: Junker und Dünnhaupt Verlag, 1942, s. 124 a násl.

4. Změny ve formě uzavření testamentu a dědické smlouvy

Jak již bylo uvedeno výše, právní úprava dědického práva zakotvená v německém občanském zákoníku (BGB) nedoznala zásadnějších změn. K dílčí změně došlo v červenci roku 1938, kdy pozbyla platnosti ustanovení o zřizování testamentů a dědických smluv. Tato oblast tak byla upravena ve zvláštním zákoně.³⁷ Podíváme-li se, jakým způsobem se nacističtí ideologové dívali na dědické právo, musíme konstatovat, že jednoznačně upřednostňovali zákonnou posloupnost a vyjadřovali odpor k testamentu.³⁸ Podle nich měla být na prvním místě posloupnost zákonná, neboť na jejím základě měl majetek přejít na pokrevní dědice. Nacističtí ideologové tak vycházeli z představy pocházející z germánského práva, že vlastnictví náleželo rodu a zůstavitel ho spravoval pouze jako správce věrné ruky (*Treuhänder*). Proto po jeho smrti mělo dědictví také zůstat zachováno v rámci rodu (či rodiny), neboť dle obecné teorie vlastnického práva nepřechází na dědice vlastnictví, nýbrž je pouze dosavadní správce nahrazen novým. Je možné se setkat rovněž s požadavkem, aby se dědická způsobilost posuzovala z hlediska národního společenství, což by např. impotentního dědice vylučovalo z dědictví nebo by měl dědic způsobilý k výkonu vojenské služby přednost před dědicem vojenské služby neschopným.³⁹ To však byly pouze představy nacistických právních teoretiků, filosofů a ideologů *de lege ferenda*, které však v právních předpisech vydaných v letech 1933–1945 nenalezly svůj odraz.

Oproti ustanovení o zřizování testamentu upraveným v BGB bylo účelem nové právní úpravy umožnit zůstaviteli vyjádřit svou vůli i neformálním způsobem. Zákon o zřizování testamentů a dědických smluv byl uveden následující preambulí:

„Cíl dědického práva je převod majetku zůstavitele po jeho smrti ve prospěch rodiny, rodu a národa. K uskutečnění tohoto cíle má zůstavitel vědomý si odpovědnosti k dispozici testament a dědickou smlouvu. Požadavky na zřízení nebo zrušení pořize-

ní pro případ smrti je nutné uzpůsobit tomu, aby bylo možné vyvarovat se nepotřebné formální přísnosti a na druhé straně aby byl spolehlivě zajištěn projev vůle zůstavitele.“

Celá řada ustanovení německého občanského zákoníku byla do nového zákona převzata, takže změny není možno považovat za dalekosáhlé. Zůstavitel starší 16 let měl možnost zřídit buď tzv. veřejný testament před notářem nebo soudcem, nebo vyhotovit vlastnoruční testament. Při sepisování vlastnoručního testamentu nebylo nutné (ale pouze doporučeno), aby zůstavitel ve svém prohlášení uvedl, kde a kdy testament sepsal. Podpis měl obsahovat jméno a příjmení zůstavitele. Pokud zůstavitel podepsal závěť jiným způsobem, např. pouze uvedl jméno či své postavení v rodině, a nebylo pochybností o jeho autorství, nebránil tento podpis platnosti závěti.

Existovala-li obava, že zůstavitel zemře dříve, než bude moci projeviti svou poslední vůli před notářem či soudcem, mohla být závěť zřízena před starostou obce, který k tomuto úkonu byl povinen přibrat dva svědky. Kdo se ocitl v bezprostředním nebezpečí smrti a nebylo proto možno zřídit řádný testament (např. v případě nehody v horách), mohl svou poslední vůli projeviti ústně před třemi svědky. Stejným způsobem bylo možno zřídit testament na palubě lodi v případě plavby mimo tuzemský přístav. Tyto tzv. nouzové testamentsy měly omezenou dobu platnosti, kterou ztratily po třech měsících za předpokladu, že zůstavitel inkriminovanou událost přežil.

Nacistické představy o pojetí dědického práva se projevíly v § 48 odst. 2, podle kterého bylo poslední pořízení neplatné, pokud hrubým způsobem porušovalo ohledy, které by měl mít zůstavitel dle zdravého národního cítění vůči rodině a národnímu společenství.

V období Třetí říše doznala drobných změn rovněž forma zřízení tzv. vojenského testamentu, tedy poslední vůle osob činných v armádě.⁴⁰

5. Poslední zásahy do dědické posloupnosti

Jak již bylo uvedeno výše, na základě zákona o zřizování testamentů a dědických smluv bylo možno od roku 1938 prohlásit závěť nebo dědickou smlouvu za neplatnou, pokud byly v rozporu se zdravým národním cítěním. Změny v zákonné posloupnosti ve prospěch národního společenství však žádným způsobem

³⁷ Zákon o zřizování testamentů a dědických smluv z 31. července 1938 (RGBl. I., S. 973).

³⁸ Přehled prací nacistických ideologů k problematice dědického práva uvádí KNAPP, V. *Problém nacistické právní filosofie*. Praha: V. Linhart, 1947, s. 189–190; jmenování budiž např. BECHERT, R. *Grundzüge der nationalsozialistischen Rechtslehre*. Leipzig: W. Kohlhammer, 1941, s. 59; HEYDEBRAND u. der LASA, E. *Deutsche Rechtserneuerung aus dem Geiste des Nationalsozialismus*. Berlín: R. Hobbing, 1933, s. 128; SCHMELZEISEN, G. K. *Das Recht im nationalsozialistischen Weltbild*. Leipzig: W. Kohlhammer, 1936, s. 70.

³⁹ HEYDEBRAND u. der LASA, E. *Deutsche Rechtserneuerung aus dem Geiste des Nationalsozialismus*. Berlín: R. Hobbing, 1933, s. 129 citováno dle: KNAPP, V. *Problém nacistické právní filosofie*. Praha: V. Linhart, 1947, s. 190.

⁴⁰ Zákon o nesporném soudnictví a jiných právních záležitostech v Německé branné moci z 24. dubna 1934 (RGBl. I., S. 335); prováděcí nařízení k zákonu o nesporném soudnictví a jiných právních záležitostech v Německé branné moci z 3. února 1936 (RGBl. I., S. 99).

upraveny nebyly. Jak dokazuje korespondence⁴¹ mezi jednotlivými říšskými místy, po začátku války se rozpoutala velká diskuze o provedení změn ustanovení o zákonné dědické posloupnosti upravené v německém občanském zákoníku právě s poukazem na případy,⁴² kdy přešel majetek na základě zákonné posloupnosti na osoby, které k tomu nebyly z pohledu národního společenství vhodné. Otázky reformy některých aspektů dědického práva začaly být aktuální po prvních leteckých bombardováních na německá města, při kterých postupně zahynuly statisíce civilního obyvatelstva a vyskytly se tak nejrůznější případy dědění, ke kterým by v době míru došlo jen teoreticky.

⁴¹ Korespondence týkající se legislativního procesu nařízení o úpravě zákonné dědické posloupnosti ve zvláštních případech je otištěna v: SCHUBERT, W. *Das Familien- und Erbrecht unter dem Nationalsozialismus. Ausgewählte Quellen zu den wichtigsten Gesetzen und Projekten aus den Ministerialakten*. Paderborn, München: Ferdinand Schöningh, 1993, s. 811 a násl.

⁴² Tyto případy uvádí vedoucí kanceláře strany Bormann ve svých dopisech určených říšskému ministru spravedlnosti z 16. 4. 1943 a z 27. 9. 1943 (dopisy otištěny v SCHUBERT, W. *Das Familien- und Erbrecht unter dem Nationalsozialismus*, s. 814 a násl.; s. 833 a násl.):

a) Podnikatel, který si svou pílí a zdatností vybudoval dílnu, přenechá tuto svému nejstaršímu synovi, aby ji dále vedl a rozšiřoval. Přitom vychází z předpokladu, že ho syn přežije. Nepředvídatelně do toho vstoupí válka a syn v ní padne, přičemž zanechá ženu a děti. Na základě dědické posloupnosti na ně dílna přejde. To je ještě únosné, protože děti budou moci v budoucnu dílnu vést pro svůj rod. Přijdou-li však děti o život při bombovém útoku, stane se jejich matka jediným vlastníkem dílny. Pokud by i ta zahynula, zdědí dílnu její rodiče nebo sourozenci. Životní dílo podnikatele je tedy vytrženo z držby jeho rodu a dostane se k úplně cizím lidem, ačkoliv má ještě další syny, kteří by mohli provozovat dílnu pro jeho rod.

b) Manžel opustí ženu a společné dítě. Žena je nucena zajistit si svou výživu sama a za postoupení velké oběti umožní svému synovi dosáhnout velmi dobrého vzdělání, na základě kterého vydělá malé jmění. Po synově náhlé smrti (aniž by zanechal závěť) zdědí jeho majetek rodiče rovným dílem. Neexistuje nyní možnost, jak jeho otce vyloučit ze zákonné posloupnosti.

c) Rodiče odložili své děti k výchování pěstounům a dále se o ně nestarali. Pokud dítě zemře a zanechá majetek, zdědí ho jeho vlastní rodiče a pěstouni vyjdou na prázdno, i když dítě finančně podporovali a umožnili mu tak získat vlastní jmění.

d) Mladý muž otrávil oba rodiče, aby zdědil značný majetek. Dvakrát byl odsouzen k trestu smrti, avšak tehdejší vláda (1924) tento trest změnila na doživotní káznici. Jeho příbuzní podali u soudu námitku dědické nezpůsobilosti a celý majetek získala sestra jeho otce. Když tato v roce 1940 neprovdaná zemřela, stal se na základě zákonných ustanovení dědicem její synovec, který zavraždil své rodiče.

e) Zdravému národnímu cítění neodpovídá rovněž to, že v Německu máme ještě několik tisíc smíšených německo-židovských manželství. Zemře-li árijský manžel, zdědí jeho židovský manžel na základě zákonné dědické posloupnosti minimálně ¼ pozůstalosti.

Zásah do ustanovení zákonné posloupnosti německého dědického práva však byl proveden až v říjnu 1944.⁴³ Pokud se ustanovení zákonné dědické posloupnosti podstatným způsobem odchylovala od vůle zůstavitele k tíži jeho rodinných příslušníků, mohl pozůstalostní soud jeho vůli upravit v případě, že to vyžadovalo zdravé národní cítění. K podání návrhu byl oprávněn každý rodinný příslušník, který také musel věrohodně doložit tvrzené skutečnosti. Návrh bylo možno podat jen ve lhůtě šesti měsíců od okamžiku, kdy se osoba oprávněná podat návrh dozvěděla o smrti zůstavitele a o nastoupení zákonné posloupnosti. Pozůstalostní soud mohl k uspořádání dědických poměrů učinit různá opatření, jako např. ustanovit jiné dědice z okruhu účastníků, přikázat jim jednotlivé předměty z pozůstalosti, stanovit povinnosti k převodu pozůstalosti nebo uložit peněžité plnění.

6. Závěrem

Základním právním předpisem, který obsahoval úpravu dědického práva v období národního socialismu v Německu, byl německý občanský zákoník. Do jeho ustanovení však bylo v letech 1933–1945 několikrát zasaženo. Jak tento příspěvek ukázal, národní socialisté hned v prvním roce po převzetí moci provedli zásadní změny v právní úpravě převodu a přechodu zemědělského majetku, který naplňoval parametry tzv. dědičného statku. Jeho majitelem se tak mohla stát pouze osoba, která naplňovala nacistické představy kladené na sedláka jako na záruku zdravého národního státu. Vytvořena byla rovněž nová struktura speciálních soudů, které rozhodovaly ve věcech dědičných statků. Dílčí změny v dědickém právu týkající se formy uzavření testamentu či dědické smlouvy byly provedeny v druhé polovině třicátých let minulého století. Poslední zásahy do dědického práva v závěru druhé světové války, kdy byla dána možnost soudu změnit zůstavitelovu vůli. Všechny změny, ke kterým v období národního socialismu došlo, měly však společného jmenovatele, a to snahu a o maximální možné omezení vůle zůstavitele a vyloučení určitých osob z dědické posloupnosti, které nebyly dle národních socialistů hodny, aby se staly dědici majetku po příslušníku národního společenství.

Summary

The basic law which makes provision for the law of succession in the period of National Socialism in Ger-

⁴³ Nařízení o úpravě zákonné dědické posloupnosti ve zvláštních případech ze 4. října 1944 (RGBl. I., S. 242); Nařízení k provedení nařízení o úpravě zákonné dědické posloupnosti ve zvláštních případech ze 4. října 1944 (RGBl. I., S. 243).

many, the German Civil Code. Its provisions, however, in the years 1933–1945 hit several times. As this post shows the National Socialists in the very first year after takeover made major changes in the rules of transfer and transfer of agricultural property, which filled the parameters of the hereditary estate. His owner could thus become only the person who filled Nazi ideas placed on the farmer as a guarantee of a healthy nation-state. Has also created a new structure of special courts that decide on matters of inherited property. Certain changes in inheritance law concerning the form of inhe-

ritance or testament, concluding contracts were made in the late thirties. Last interventions underwent right of inheritance at the end of the Second World War when it was given the opportunity to change the court *zůstavitelovu* will. All changes that have occurred in the period of National Socialism was, however, have a common denominator, and that effort and maximum limits will be the testator and the exclusion of certain persons from inheritance sequences that according to the National Socialists were not worthy to become heirs to the property after the national of the national community.